

О. О. Балануца,
к. е. н., доцент, Національний університет Державної
податкової служби України

ІНСТИТУТ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто питання інституту фінансового моніторингу як засобу протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, та важливого компонента системи декриміналізації національної економіки. Також наведено заходи, які потрібно вжити щодо запобігання криміналізації національної економіки країни.

The notion of financial monitoring is being considered as a tool of counteraction to the legalization (money laundering) of criminal proceeds as well as an important component of the decriminalization of the national economy. There are steps mentioned which need to be taken to prevent criminalization of the national economy.

Ключові слова: інститут фінансового моніторингу, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, криміналізація, декриміналізація, національна економіка.

Key words: institute of financial monitoring, legalization (money laundering) of criminal proceeds, criminalization, decriminalization, national economy.

ВСТУП

На сьогодні в Україні, набувши значних масштабів, кримінальна діяльність впливає на соціально-економічні та політичні процеси, які відбуваються в нашому суспільстві. Кримінальне середовище стало гальмівною силою та перешкодою соціально-економічних реформ, підвищення рівня добробуту населення, стабільності, розвитку держави та її національної безпеки. Кримінальні економічні суб'єкти, проникаючи майже в усі галузі національної економіки, акумулюють доходи незаконного походження, що, у свою чергу, є підґрунтям для зміцнення матеріально-технічної бази злочинних угруповань; трансформації злочинного промислу і виникнення організованих форм національної і транснаціональної злочинності. Водночас значною проблемою є те, що проникаючи за рахунок цих капіталів у легальні схеми економічного обороту, злочинні угруповання через підкуп, шантаж, лобіювання своїх корисливих інтересів насичують різні сфери суспільно-економічних відносин потужним криміногенним потенціалом, що, у свою чергу, створює несприятливий інвестиційний клімат і негативно впливає на розвиток

та безпеку національної економіки країни.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба в поглибленому аналізі функціонування в Україні інституту фінансового моніторингу як засобу протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, яка сприяє поширенню криміналізації національної економіки, а також послаблює міжнародний авторитет країни.

Окремим питанням інституту фінансового моніторингу та його місця в системі декриміналізації національної економіки присвячені наукові праці В.Т. Білоуса, О.М. Бандурки, О.Ф. Андрійка, С.А. Буткевича, В.А. Журавля, В.М. Поповича, В.С. Зеленецького, Н.Р. Нижника, О.І. Барановського, В.А. Кротюка, В.А. Некрасова, С.В. Сімов'яна, В.А. Тимошенка, О.Ю. Феценка, О.Є. Користіна та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану інституту фінансового моніторингу в системі декриміналізації національної економіки держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі, інститут фінансового моніторингу, реалізуючи свої базові функції щодо запобігання

і протидії відмиванню власне злочинних доходів, акцентує свою увагу саме на нелегальному (кримінальному) компоненті тіншової економіки, а також є необхідним елементом, що сприяє розвитку національної економіки, фінансової системи, а її оцінка на міжнародному рівні сприяє підвищенню ступеня довіри до України, впливає на рівень інвестиційної привабливості економіки, темпів зростання капіталовкладень і якості життя громадян. Тому, на мій погляд, доцільно вести мову про даний інститут як невід'ємний та вирішальний компонент національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, яка, у свою чергу, є компонентом більш широкої національної системи декриміналізації економіки.

Сучасні методи відмивання "брудних" коштів надзвичайно різноманітні. Основні напрями легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, схематично представлені на рис. 1.

На основі аналізу сучасних методів і схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, наразі можна стверджувати, що:

- тіншова економіка є першо-причиною існування легалізації доходів, отриманих злочинним (кримінальним) шляхом;

- процеси глобалізації світової економічної системи, входження її в стадію постіндустріального розвитку, поява інтернет-сервісів і міжнародних розрахунково-платіжних систем здійснили потужний поштовх до збільшення масштабів і процесів відмивання доходів, для більш простих і доступних умов їх реалізації;

- поява офшорних юрисдикцій, з необмеженими можливостями для скоєння злочинних дій, спричинили появу широкого спектра послуг для реалізації нелегальних фінансових операцій, націлених на відмивання доходів;

- розвиток ринку банківських послуг, страхових продуктів, операцій на відкритих біржах і фінансових ринках, активізація міжнародних платіжних систем, різноманітні операції з нерухомістю і дорогоцінними металами надають необмежені можливості для виникнення різноманітних схем з метою відмивання "брудних" коштів.

Боротьба з відмиванням "брудних" коштів у останні роки увійшла до числа пріоритетних завдань, що враховуються при формуванні антикримінальної політики країни, так як зростаючі масштаби цього явища стали не тільки підривати стабільність фінансово-економічної системи, але й безпосередньо створили загрозу національній безпеці країни.

Гострота і складність проблеми вимагають розроблення, прийняття та послідовного здійснення комплексної системи заходів щодо захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави, створення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Рис. 1. Основні джерела нелегальних (кримінальних) доходів і групи схем їх легалізації

Саме таким механізмом є інститут фінансового моніторингу.

Особливість інституту фінансового моніторингу полягає в тому, що він здійснюється на двох взаємопов'язаних рівнях. На першому рівні відбувається виявлення операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу та операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, шляхом порівняння нормативно закріплених ознак операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, з ознаками операцій, які проводить суб'єкт первинного фінансового моніторингу. А на другому — перевірка вищевказаної інформації про зв'язок фінансових операцій з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом. Інформація про транзакції, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, надсилається в Державний комітет фінансового моніто-

рингу України (наразі Державна служба фінансового моніторингу України) [1].

Роль Держфінмоніторингу полягає в тому, що він опрацює отримані повідомлення і передає правоохоронним органам узагальнені матеріали у разі наявності підозр щодо відмивання коштів або фінансування тероризму.

Організації, подібні до Держфінмоніторингу України, діють більш ніж у 120 країнах світу та мають загальноприйнятту назву — підрозділ фінансової розвідки (далі — ПФР) — Financial Intelligence Units (FIU). Відповідно до міжнародних стандартів, Держфінмоніторинг України не є ані фінансовим, ані контролюючим органом, а функціонує у взаємодії з фінансовим сектором та правоохоронними органами, на відміну від податкових, митних та контрольно-ревізійних органів. Органі-

заційна структура побудови Держфінмоніторингу України враховує рекомендації експертів США та Ради Європи. Така система відповідає найкращим світовим зразкам, забезпечує прозорість процесу боротьби з відмиванням коштів, дає змогу надійно захищати банківську таємницю, істотно зменшує ризик корупції та упереджених рішень. Однак вона потребує надійної роботи всієї української системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Побудова та підтримка функціонування системи потребує істотних зусиль з боку координатора — Держфінмоніторингу — та узгоджених дій усіх учасників системи [5, с. 285].

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є: банки, страхові та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові та інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; інститути спільного інвестування; гральні заклади, ломбарди, юридичні особи, які проводять будь-які лотереї; підприємства, організації, які здійснюють управління інвестиційними фондами чи недержавними пенсійними фондами; підприємства і об'єднання зв'язку, інші некредитні організації, які здійснюють переказ грошових коштів; інші юридичні особи, які відповідно до законодавства здійснюють фінансові операції. Крім цього, окремі повноваження з фінансового моніторингу мають центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, які відповідно до закону виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій.

Суб'єктами, основними функціями яких є опрацювання та аналіз нових методик виявлення відмивання коштів, розробка пропозицій щодо покращення ефективності національної системи протидії, підготовка типологій та рекомендацій по виявленню схем відмивання коштів є:

— Державний комітет фінансового моніторингу України (наразі Державна Служба);

— Міжвідомча робоча група з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом;

— Робоча група по розгляду проблемних питань суб'єктів первинного фінансового моніторингу — небанківських установ та аналізу ефективності заходів, що вживаються ними для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму;

— Робоча група з питань створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів.

Суб'єктами, які здійснюють протидію легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, в межах напряму боротьби з організованою злочинністю та в межах покладених на них основних функцій, є:

а) правоохоронні органи;

— органи внутрішніх справ Украї-

ни (міліція);

- Служба безпеки України;
- органи прокуратури України;
- органи державної податкової служби;
- Державна контрольно-ревізійна служба;

б) органи, що мають контрольні повноваження:

- Національний банк України;
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Держана комісія з регулювання ринку фінансових послуг;
- Міністерство юстиції України;
- Міністерство транспорту та зв'язку України (наразі Міністерство інфраструктури України);

в) суб'єкти первинного фінансового моніторингу [2, с. 304].

З огляду на вищевикладене, наразі можна зробити висновок, що існування широкого кола суб'єктів інституту фінансового моніторингу зумовлене потребою захисту національної економіки країни.

Як відомо, з проблемою легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, у різний час в тію чи іншою мірою зіштовхнулася більшість країн світу. Разом з тим, відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, — один з яскравих прикладів того, як швидко орієнтуються злочинні угруповання в прогалинах законодавства різних країн світу. Відсутність адекватної реакції національних юрисдикцій і недостатній розвиток міжнародного співробітництва призвели на початковому етапі до безкарності учасників організованих злочинних угруповань, що легалізували доходи, отримані від кримінального бізнесу, перш за все, це стосується операцій з наркотиками.

Ініціаторами створення міжнародної системи боротьби з відмиванням доходів, здобутих злочинним шляхом, стали розвинені країни, які вже накопичили певний досвід у цій сфері. Завдяки їх зусиллям були засновані міжнародні організації, метою яких стала розробка міжнародних стандартів, які варто впроваджувати при конструюванні національних систем запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом.

Розробка законодавства, націленого на боротьбу з відмиванням "брудних" коштів, здійснювалася спочатку в країнах, які першими усвідомили важливість проблеми, що розглядалася (наприклад, в США та Великобританії), і лише згодом — на міжнародно-правовому рівні.

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції відмивання доходів перетворилося на феномен світового масштабу, чому немало сприяють процеси постійного переміщення нелегальних (кримінальних) коштів внаслідок недосконалості законодавства у багатьох країнах світу. Разом з тим, ці процеси підвищують ефективність боротьби з легалізацією злочинних коштів шляхом розвитку інформаційного обміну між різними країнами світу.

Міжнародний досвід боротьби з відмиванням доходів і фінансуванням

тероризму дозволяє виділити такі поширені сфери діяльності та операції, які використовуються з метою відмивання "злочинних коштів" та фінансування тероризму: безготівкові перекази, діяльність некомерційних організацій, страховий сектор, діяльність впливових політичних осіб і осіб, що надають професійні послуги з правових і фінансових питань [4, с. 53].

Необхідним елементом ефективної системи протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, є міжнародне співробітництво, створене за допомогою взаємодії національних підрозділів фінансових розвідок з міжнародними органами протидії легалізації злочинних доходів, а також обмін інформацією між національними наглядовими, правоохоронними та судовими органами.

Разом з тим, як свідчить міжнародний досвід, незалежно від обраного підходу, державне регулювання чи нагляд повинні ґрунтуватися на оцінці ризику. Будь-який режим нагляду повинен мати цільову функцію і зосереджуватися на зонах з високим ступенем ризику. Крім того, державний нагляд повинен також виконувати яскраво виражену превентивну керівну функцію зі здійснення фінансового моніторингу у сфері протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму.

Варто відзначити, що одним із наслідків світової фінансової кризи є зниження активності у традиційних економічних взаємовідносинах і падіння рівня ліквідності в легальних галузях національної економіки. Поряд з цим, у сфері відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом і виведення капіталів за кордон відбувається зворотний спрямований процес і спостерігається різке загострення активності. У зв'язку з цим проблема протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, і фінансування тероризму не тільки не знижується, а, навпаки, у складній фінансово-економічній період як у всьому світі, так і в окремі країни значно ускладнюється. Світова фінансова криза одночасно загострила вже наявні організаційно-правові питання щодо здійснення фінансового моніторингу і стала причиною виникнення нових правових питань, які потребують свого вирішення в даній площині.

Так, на сучасному етапі розвитку національної економіки країни головною задачею, що постала перед інститутом фінансового моніторингу внаслідок світової фінансової кризи, з моєї точки зору, є запобігання проникненню кримінальної власності в комерційній структури та вивезення нелегального капіталу за кордон. Для досягнення поставленої мети держава має стати конкурентом злочинним угрупованням, знівельовавши основні конкурентні переваги тіньового бізнесу шляхом прийняття відповідних змін до існуючих нормативно-правових актів.

У рамках здійснення інституту фінансового моніторингу, перш за все, необхідна переорієнтація контрольної функції на виявлення тих вивезених

фінансових фондів, які були здобуті нелегальним (кримінальним) шляхом з метою їх подальшого вилучення та інвестування у національну економіку. Це, на мою думку, повинно стати позитивним кроком у декриміналізації національної економіки країни.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу інституту фінансового моніторингу в системі декриміналізації національної економіки можна зробити висновок, що даний інститут є невід'ємною складовою системи декриміналізації національної економіки, що є необхідною умовою ринкового реформування та забезпечення економічної безпеки нашої країни. Для вирішення проблем, пов'язаних з криміналізацією національної економіки, перш за все, необхідно: ратифікувати Конвенцію про корупцію у контексті кримінального права; створити Національне бюро розслідувань; реформувати систему звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; узгодити повноваження та контрольно-ревізійні функції Державного комітету фінансового моніторингу (наразі Державна Служба), правоохоронних органів (МВС, СБУ, Генеральної Прокуратури, Державної податкової служби) у сфері легалізації тіньових капіталів; розробити комплексну теоретико-методичну базу визначення обсягів та протидії кримінальній та тіньовій активності; активувати участь у міжнародній системі протидії ілегалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва [3, с. 38]. Також слід обмежити або повністю ліквідувати умови, що сприяють криміналізації економічної діяльності. Особливо це стосується джерел живлення економічного криміналітету, механізмів реалізації злочинів у сфері економіки, мотивації економічної злочинності, ліквідації зон правового вакууму, що сприяють криміналізації економічних відносин.

Література:

1. Указ Президента України "Про Положення про Державний комітет фінансового моніторингу України" від 24.12.2004 р., № 1527/2004.
 2. Васильчак С.В. Фінансовий моніторинг в Україні / С.В. Васильчак // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — № 19. — С. 302—306.
 3. Джужа О.М. Криміналізація економіки України: сучасний стан, тенденції, напрями протидії / О.М. Джужа // Право України. — 2005. — № 12. — С. 35—40.
 4. Доля А.М. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, як міжнародна проблема / А.М. Доля // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2001. — № 4. — С. 51—56.
 5. Жабинець О.Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів / О.Й. Жабинець // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — № 19. — С. 282—289.
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2010 р.